

BASEL II UZLAŞISI

DR. MUSTAFA ÖZÇAM
BAŞUZMAN

İÇİNDEKİLER

1. Basel Komitesi	1
2. Ana Hatlarıyla Basel II	2
3. Minimum Sermaye Şartı	3
3.1.1. Kredi Riski	4
3.1.2. Piyasa Riski.....	5
3.1.3. Operasyonel Risk.....	6
4. Denetsel Gözden Geçirme	6
5. Piyasa Disiplini	7
6. Türkiye’de Basel II ile İlgili Hazırlıklar	8
7. Sonuç.....	9

BASEL II UZLAŞISI

1. Basel Komitesi

Basel Komitesi 1974 yılı sonunda On Ülke Grubu (Group of Ten, G-10) merkez bankaları başkanları tarafından, bankacılık alanında gözetim standartları geliştirmek üzere oluşturulan bir komitedir. Komitenin sekretarya hizmetleri İsviçre'nin Basel şehrinde Uluslararası Takas Bankası (Bank for International Settlements) tarafından verilmektedir. Halihazırda komite üyeleri Belçika, Kanada, Fransa, Almanya, İtalya, Japonya, Lüksemburg, Hollanda, İspanya, İsveç, İsviçre, İngiltere ve Amerika Birleşik Devletleri'nin merkez bankaları veya bankacılığın denetiminden sorumlu otoriteleri temsilcilerinden oluşmaktadır. Düzenli olarak yılda dört defa toplanan komitenin altında 30 civarında çalışma grubu faaliyet göstermektedir.

Komitenin herhangi bir uluslararası yasal veya formel gözetim yetkisi bulunmamaktadır. Bunun yerine, genel gözetim veya uygulama standartları geliştirerek bunları ülkelerin ihtiyari olarak kendilerine adapte etmesi yönünde çalışmaktadır. Böylece komite hiçbir zorunlu bağlayıcılık olmadan esas olarak standartların geliştirilmesi ve uluslararası düzeyde uyumlaştırılması amacına hizmet etmektedir.

Komite kurulduğundan buyana birçok belge üretse de bunlardan en önemlisi, 1988 yılında çıkardığı Basel Sermaye Mutabakatı'dır (Basel Capital Accord). Basel I olarak adlandırılan bu mutabakat uluslararası alanda faaliyet gösteren bankalar için en az %8 sermaye yeterliliği standardı öngören bir **kredi riski** ölçüm sistemidir. Basel I, Komiteye üye ülkelerde 1992 yılı sonu itibarıyla uygulanmak üzere çıkarılmış ancak, üye ülkeler dışındaki hemen hemen tüm ülkelerde aşamalı olarak uygulamaya konulmuştur. Daha sonra Ocak 1996'da asgari %8'lik özsermaye yeterliliğinin hesabına faiz oranları, döviz kurları ve mal fiyatlarındaki değişimin etkilerini dikkate alan **piyasa riski** de dahil edilmiştir. Haziran 1999'da ise komite Basel I'in yerine geçmek üzere yeni bir sermaye yeterliliği sistemi önerisi ortaya koymuş ve bu önerilere ülke otoriteleri, bankalar ve sanayi gruplarının geniş kapsamlı katılımı ve yapılan üç sayısal etki analizinin (quantitative impact study) sonucunda Haziran 2004'te son şekli verilmiştir. Basel II olarak adlandırılan

yeni standartların Komiteye üye ülkelerde 2006 yılı sonu itibariyle uygulanması planlanmaktadır. Bununla birlikte uzlaşıda yer alan gelişmiş yaklaşımların daha fazla sayısal etki çalışması veya paralel hesaplamalar gerektireceği dikkate alınarak bu gelişmiş yaklaşımların 2007 yılı sonunda uygulanabileceği de kararlaştırılmıştır. Avrupa Birliği de aynı takvimde standartları Birliğe üye ülkelerde uygulama kararı almıştır.

2. Ana Hatlarıyla Basel II

Basel II uzlaşısı üç ana blok üzerine kurulmuştur:

1. Minimum sermaye şartı
  - a. Kredi riski
  - b. Piyasa riski
  - c. Operasyonel risk
2. Denetsel gözden geçirme
3. Kamuyu aydınlatma ve piyasa disiplini

Görüldüğü üzere Basel II kuralları daha önceki kurallara ek olarak operasyonel riski de %8'lik minimum sermaye hesabına dahil etmiştir. Bunun dışında denetsel gözden geçirmeler yoluyla bankaların risklerini ve sermaye yeterliliklerini kontrol altında tutacak içsel mekanizmalar geliştirmeleri teşvik edilmiş ve son olarak sermaye şartı ve denetsel gözden geçirme ile ilgili süreçlerin kamuyu aydınlatma ve bu sayede gerçekleşecek piyasa disiplini ile güçlendirilmesi hedeflenmiştir. Basel II kuralları bir yandan önceki kuralları yeni koşullara göre güncelleştirip güçlendirirken, diğer yandan ülkeler arasında sağlanacak uyum ile sermaye yeterlilik düzenlemelerinin uluslararası bankalar için rekabet eksikliği yaratmasını engellemeyi hedeflemektedir.

Basel Komitesi her ne kadar yeni kuralların üye ülkeler dışında uygulanmasını teşvik etse de önemli bir çekince de ortaya koymaktadır. Kurallar çeşitli uygulama opsiyonları içermesine rağmen, ülkelerin denetsel yapıları ve bankacılık sistemlerinin yeterliliği kuralların uygulanması için büyük önem taşımaktadır. Böylece, ülkelerin yaptıkları değerlendirmeler sonucunda önceliği, kuralların bir an önce uygulanması yerine kendi sistemlerinin buna hazır hale getirilmesine verebileceği ve kurallara aşamalı bir geçişin sağlanabileceği belirtilmiştir.

Basel II’de risklerin daha hassas olarak ölçülmesine ve bunda bankaların kendi içsel sistemleri tarafından üretilen verilere daha fazla ağırlık verilmektedir. Bunun sağlıklı olarak işleyebilmesi için ise bankaların içsel risk değerlendirme mekanizmalarının yeterlilikleri ile ilgili detaylı şartlar getirilmektedir. Bu şartların kontrolünde denetim otoritelerine büyük sorumluluk düşmektedir.

Yeni kurallar kredi, piyasa ve operasyonel riskler için gerekli olan asgari sermayenin belirlenmesinde temel ve gelişmiş yaklaşımlardan oluşan seçenekler sunmaktadır. Bu seçeneklerle ilgili tercihlerde bir yandan bankaların faaliyetleri ve yapıları, diğer yandan ise finansal piyasalarla ilgili altyapı önem taşımaktadır. Ayrıca, her bir seçeneğin uygulanmasında da ülkelere kendi koşullarına göre belirli inisiyatifler verilmektedir. Bütün bu esneklikler kuralların tüm ülkelerde tutarlı bir şekilde uygulanmasını güçleştirmektedir. Bu nedenle Basel Komitesi bünyesinde, ülkeler arasında bilgi paylaşımını teşvik etmek ve tutarlılığı sağlamak üzere Uzlaşma Uygulama Grubu (Accord Implementation Group) kurulmuştur.

Daha önceki kurallarda olduğu gibi, ülke otoriteleri bankacılık sektöründe risklerin fazla olması durumunda %8’lik oranın üzerinde bir minimum sermaye yeterlilik oranı belirleyebilmektedirler. Bunun dışında yine ülke otoriteleri, gerek görmeleri durumunda, Basel II’de belirlenen sermaye yeterliliğine ek tedbirler veya kurallar da (örneğin, maksimum borç/özkaynaklar oranı gibi) koyabilmektedirler.

Aşağıda Basel II uzlaşmasının dayandığı üç ana blok ayrı ayrı değerlendirilmektedir.

3. Minimum Sermaye Şartı

Basel II’de minimum sermaye şartı ile ilgili formül kabaca aşağıdaki şekilde ifade edilebilir:

$$\frac{\text{Düzenleyici Sermaye (Regulatory Capital)}}{\text{Risk Ağırlıklı Varlıklar (Risk - Weighted Assets)}} \geq 0.08$$

Daha açık bir ifadeyle:

$$\frac{\text{Ana Sermaye} + \text{Katkı Sermaye} - \text{İndirimler}}{\text{Kredi Riski İçin Risk Ağırlıklı Varlıklar} + 12.5 \times \left(\begin{array}{l} \text{Piyasa Riski İçin Gerekli Ek Sermaye} + \\ \text{Operasyonel Risk İçin Gerekli Ek Sermaye} \end{array} \right)} \geq 0.08$$

Formülde 12.5 çarpanının kullanılmasının sebebi, piyasa riskinin ve operasyonel riskin formüle bunlar için gerekli ek sermaye şeklinde dahil edilmiş olması, dolayısıyla bu tanımlamanın kredi riski için kullanılan risk ağırlıklı varlık tanımına dönüştürülebilmesi için 0.08'in tersi (1/0.08=12.5) ile çarpılması gereğidir. Başka bir deyişle, oranın payında yer alan tanımla ifade edilmiş değer paydadaki tanıma dönüştürülerek paydaya eklenebilmesi için 1/0.08 değeri ile çarpılması gerekmektedir.

3.1.1. Kredi Riski

Kredi riski için gerekli sermayenin hesaplanmasında bankalar tarafından seçilebilecek iki yöntem bulunmaktadır:

1. Standart Yaklaşım (Standardised Approach): Krediler ve diğer alacaklar için risk ağırlıklarının belirlenmesi dışsal kredi derecelendirme kuruluşları tarafından verilen notlar kullanılarak yapılmaktadır. Krediler ve alacaklar; devletten, bankalardan, aracı kurumlardan, şirketlerden gibi çeşitli alt kategorilere ayrılmış ve bunlar için verilen notlara göre risk ağırlık oranları belirlenmiştir. Örneğin, AAA ile AA notları arasındaki bir şirket alacağı için %20 risk karşılığı ayrılırken, BBB+ ile BB- notları arasındaki bir şirket alacağı için %100 risk karşılığı ayrılmaktadır. Bunun dışında, kredi risklerinin azaltılması ve daha az risk karşılığı ayrılabilmesi için teminatlar ve garantiler gibi birçok unsura ilişkin detaylı belirlemelerde de bulunmaktadır.

Dışsal kredi derecelendirme kuruluşları için objektiflik, bağımsız olma, kamuyu aydınlatma ve kredibilite gibi yeterlilik koşulları getirilmiş ve bunların sağlanıp sağlanmadığını belirleme görevi ülke denetim otoritelerine verilmiştir.

2. İçsel Derecelendirmeye Dayalı Yaklaşım (Internal Ratings-Based Approach): Belirli minimum şartlar ve açıklama yükümlülüklerine bağlı olarak ve ülke denetim otoritesinin onayıyla bankalar kredi risklerini kendi iç derecelendirme yöntemlerine göre belirleyebilmektedir. Yaklaşım, beklenmeyen kayıplar (unexpected losses) ve beklenen kayıplar (expected losses) ölçümlerine dayanmakta ve risk unsurları olarak ödeyememe

olasılığı (probability of default), ödeyememe durumunda kayıp (loss given default), ödeyememede maruz kalınan risk (exposure at default) ve efektif vade (effective maturity) sayılmaktadır. Bu yaklaşımda da kredi riskleri firmalara (proje finansmanı, emtia finansmanı vb.), devletlere, bankalara riskler ve ortaklık hisse senetleri gibi çeşitli alt kategorilere ayrılmıştır.

İçsel derecelendirmeye dayalı yaklaşım kendi içinde temel (foundation) ve gelişmiş (advanced) olmak üzere iki şekilde uygulanabilmektedir.

Kredi risklerinin hesaplanmasında yukarıda sayılan iki ana yaklaşımın yanısıra, menkul kıymetleştirme ayrı bir bölüm olarak ele alınmış ve buna ilişkin ayrıntılı belirlemelerde bulunulmuştur.

3.1.2. Piyasa Riski

Ocak 1996'da sermaye yeterliliği hesaplamasına dahil edilen ve 1997 yılı sonundan itibaren uygulamaya konulan piyasa riski ile ilgili unsurlar iki ana gruba ayrılmıştır;

- Bankanın kısa vadede alım-satım amaçlı elinde tuttuğu faize dayalı araçlar ile hisse senetlerinden kaynaklanan riskler,

- Bankanın bütünü için varolan döviz kuru ve emtia riski.

Bu unsurlarla ilgili risklerin ölçümünde iki yöntem kullanılabilmektedir:

1. Standart Yöntem
2. İçsel Modelleme Yöntemi

Standart yöntemde faiz oranına dayalı araçlar (bunlar içinde “futures”, “forwards” ve “swaps” gibi türev araçlar da bulunmaktadır) ve hisse senetleri çeşitli özellikler kullanılarak alt kategorilere ayrılmış ve her bir kategori için gerek spesifik gerekse genel piyasa riski için gerekli ek sermaye oranı belirlenmiştir. Örneğin, hisse senetlerinde spesifik risk için gerekli ek sermaye likit ve iyi çeşitlendirilmiş portföyler için portföyün %4'ü olarak, diğerleri için %8'i olarak belirlenmiştir. Dövizde ise hesaplanan net “short” veya “long” pozisyonlar toplamının büyük olanına, ‘altın’daki net pozisyonun (işaretin önemi yok) eklenmesi ile bulunan tutarın %8'i ek sermaye ihtiyacı olarak belirlenmiştir. Emtiada daha çeşitli modeller ve yöntemlere göre yapılan hesaplama sonuçlarına göre ek

sermaye miktarları belirlenmektedir.

İçsel modelleme yöntemleri ise bankanın belli koşulları yerine getirmesi ve denetim otoritesinin onayı ile uygulanabilmektedir. Bankaların kullanabileceği modeller için bir sınırlama getirilmemiş, “value-at-risk” modelleri, varyans-kovaryans matrislerine dayanan modeller, tarihi simülasyon ve Monte Carlo simülasyonları gibi modellerin kullanılabilmesi belirtilmiştir.

3.1.3. Operasyonel Risk

Operasyonel risk, bankanın uygun olmayan veya hatalı çalışan içsel süreçlerinden, sistemlerinden veya çalışanlarından, yahut dışsal olaylardan kaynaklanan kayıp riskleri olarak tanımlanmıştır. Operasyonel riskin ölçümünde üç yöntem belirlenmiştir:

1. Temel Gösterge Yaklaşımı (Basic Indicator Approach)
2. Standart Yaklaşım (Standardised Approach)
3. Gelişmiş Ölçüm Yaklaşımı (Advanced Measurement Approach)

Temel gösterge yaklaşımında bankanın geçmiş üç yıldaki ortalama brüt gelirinin %15’i kadar ek sermaye ayırması öngörülmektedir. Standart yaklaşımda, bankanın faaliyetleri; şirket finansmanı, işlem ve satışlar, perakende bankacılık, ticari bankacılık, ödeme ve takas, acente hizmetleri, varlık yönetimi ve perakende aracılık olmak üzere 8 kola ayrılmakta ve bunların her birinin geçmiş üç yıldaki ortalama brüt gelirinin %12 ile %18’i arasında değişen oranlarda ek sermaye ayrılmaktadır. Gelişmiş ölçüm yaklaşımında ise ek sermaye ihtiyacı bankanın içsel operasyonel risk ölçüm sistemi tarafından üretilen risk ölçüsüne göre belirlenmektedir. Standart yaklaşım veya gelişmiş ölçüm yaklaşımının kullanımı için bankanın belli kriterleri sağlaması gerekmektedir. Ayrıca gelişmiş ölçüm yaklaşımının kullanımı denetim otoritesinin onayına tabi tutulmuştur.

4. Denetsel Gözden Geçirme

Basel II uzlaşısının ikinci ana bloğunu oluşturan denetsel gözden geçirme süresi sadece bankaların risklerine uygun yeterli sermayeye sahip olmalarını değil, aynı zamanda bankaların daha iyi risk yönetim teknikleri geliştirmelerini ve uygulamalarını teşvik etmeyi amaçlamaktadır. Denetsel gözden geçirme ile ilgili olarak uzlaşıda dört ana ilke

belirlenmiştir:

1. Bankalar bir bütün olarak sermaye yeterliliklerinin risk profillerine uygunluğunu değerlendirecek bir sürece ve sermaye yeterliliklerini koruyacak bir stratejiye sahip olmalıdırlar.

2. Denetim otoriteleri bankaların içsel sermaye yeterliliği değerlendirmeleri ve stratejileri ile belirlenen sermaye oranlarını sağlayacak ve izleyecek yeterliliklerini izlemeli ve değerlendirmelidirler.

3. Denetim otoriteleri bankaların minimum sermaye yeterliliği oranlarının üzerinde çalışmalarını beklemeli ve gerektiğinde bankalardan minimum sermaye oranlarının üzerinde sermaye tutmalarını isteyebilmelidirler.

4. Denetim otoriteleri bir bankanın sermayesi risk yapısının gerektirdiği minimum düzeyin altına düşmeden müdahale etmeli ve sermayenin gerekli düzeye çıkarılmaması durumunda hızla durumu düzeltici önlemler talep etmelidirler.

Sayılan bu ilkelere ilişkin detaylı belirlemelerin yanısıra, özellikle üzerinde durulması gereken önemli konular olarak, faiz oranı riski, kredi riski ve operasyonel risk ile ilgili de detaylı açıklamalarda bulunmaktadır.

5. Piyasa Disiplini

Kamuyu aydınlatma yoluyla sağlanacak piyasa disiplini, esas olarak asgari sermaye şartı ve denetsel gözden geçirme bloklarını tamamlama amacını gütmektedir. Bu yaklaşım özellikle Basel II’de bankalara kendi içsel mekanizmalarını kullanma imkanı nedeniyle tanınan esneklik ve takdir yetkisinden dolayı önem taşımaktadır. Bu çerçevede, belirlenen kamuyu aydınlatma esasları piyasa katılımcılarına Basel II ilkelerinin genel uygulanma durumunu, maruz kalınan riskleri, risk değerlendirme süreçlerini ve sermaye yeterliliğini değerlendirme imkanı tanımaktadır.

Kamuyu aydınlatmada bankalar tarafından esas alınması gereken ilke “önemlilik” (materiality) olarak ifade edilmiş ve açıklama periyodu, bazı konularda üç aylık ve yıllık olsa da, esas itibarıyla 6 ay olarak belirlenmiştir. Ayrıca, bankaların yönetim kurulları tarafından, ilkelerin ve süreçlerin belirlendiği formel bir kamuyu aydınlatma politikası

onaylanması şartı da getirilmiştir. Kamuyu aydınlatma ile ilgili konular ise, genel uygulama kapsamı (scope of application), sermaye yapısı, sermaye yeterliliği, kredi riski, piyasa riski, operasyonel risk, hisse senetleri ve faiz oranı riski şeklinde belirlenmiş ve her bir konuya ilişkin yapılacak açıklamalarla ilgili detaylar tablolar halinde verilmiştir.

6. Türkiye’de Basel II ile İlgili Hazırlıklar

Türkiye 1988 yılında yayınlanan Basel I ilkelerini kademeli bir süreçten sonra, Basel Komitesinin kendi üye ülkeleri için belirlediği uygulama tarihi olan 1992 yılı sonundan itibaren tam olarak uygulamaya koymuştur. Buna karşın, ilkelere piyasa riski ile ilgili 1996 yılında yapılan ve 1997 yılı sonunda uygulanması öngörülen ilaveyi, Şubat 2001’de yaşanan finansal krizin de etkisiyle, ancak 2002 yılı başından itibaren uygulayabilmiştir.

Türkiye Basel II ilkelerinin hazırlanmasına aktif bir şekilde katılmıştır. Uzlaşımın taslak metinleri ile ilgili görüşler hazırlanmış, üçüncü sayısal etki çalışmasına 6 banka ile katılım sağlanmış ve bu çalışmanın nihai toplantısına ev sahipliği yapılmıştır. İlkelerin uygulanma sürecinin hazırlanması amacıyla ise, Mart 2003’te Türkiye Bankalar Birliği bünyesinde Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu ile banka temsilcilerinden oluşan “Basel II Yönlendirme Komitesi” kurulmuştur. Sözkonusu komite Basel II’ye geçişle ilişkin bir yol haritası hazırlamış ve ilkelerin uygulanması için Basel Komitesi tarafından öngörülen 2006 yılı sonuna kadar yapılması gereken faaliyetleri detaylı olarak belirlemiştir. Bu hazırlıklar esas olarak Basel II kurallarının “belirgin düzeyde faaliyete sahip bankalara” (significant banks) uygulanması, diğer bankalara ise Basel I veya bundan biraz daha sıkı normların uygulanması yönünde yapılmaktadır.

Basel II’ye geçişle ilgili hazırlıklar arasında, ulusal uygulama tercihlerinin belirlenmesi; kredi riski, piyasa riski ve operasyonel risk ile ilgili merkezi veri tabanlarının oluşturulması ve işbirliği platformlarının geliştirilmesi; iş kollarının Basel II’ye uygun olarak tanımlanması; risklerin daha sağlıklı olarak ölçülebilmesi amacıyla muhasebe sisteminde yapılması gerekli değişikliklerin belirlenmesi; bağımsız kredi dış derecelendirme kuruluşlarının faaliyete geçmesiyle ilgili hazırlıkların yapılması; yeni bir sayısal etki çalışmasının yapılması; bankaların altyapılarının iyileştirilmesi; belirgin

düzeyde faaliyete sahip bankaların belirlenmesine yönelik kriterlerin tespiti gibi pekçok faaliyet bulunmaktadır.

Bütün bu faaliyetlerin sonuçlandırılması ve Basel II'ye geçiş sürecinin tamamlanması belli maliyetleri beraberinde getirirse de, nihayetinde Türk bankacılık sektöründe risklerin ve faaliyetlerin daha iyi kontrol edildiği, daha etkin bir yapıya ulaşacağı söylenebilir. Ayrıca, bu yeni yapının halka açık bankalar aracılığıyla sermaye piyasalarına da olumlu yansımaları olacaktır.

7. Sonuç

Basel II ile kredi riski ve piyasa riskinden sonra operasyonel risk için de minimum sermaye ayrılması öngörülmüş, ayrıca bankaların risklerinin kontrol altında tutulmasında denetsel gözden geçirmeler ve kamuya aydınlatma destekleyici unsurlar olarak sisteme dahil edilmiştir. Risklerin hassas olarak ölçülebilmesi için kurallar daha detaylı hale getirilmiş ve uygulamalar çeşitli opsiyonları içerecek şekilde belirlenmiştir. Uzlaşımın genel yapısında dikkat çeken en önemli hususlardan biri de risklerin belirlenmesinde bankaların kendi içsel sistemleri tarafından üretilen verileri kullanmalarının teşvik edilmesidir.

Basel II'de operasyonel riskin de minimum sermaye hesabına dahil edilmesine karşın, risklerin bankaların içsel verilerine dayalı olarak hassas ölçümü ve kuralların daha detaylı belirlenmesi nedeniyle, sayısal etki çalışmalarında Basel II'nin genel olarak Basel I'e göre daha fazla sermaye ihtiyacına yolaçacağı yönünde bariz bir sonuç ortaya çıkmamaktadır. Bunun yerine Basel II'nin, her ne kadar bankalarda sistemlerin kurulması için ek maliyetlere ve köklü yönetim değişikliklerine neden olsa da, bankaların risk yönetimlerinde ve iş idareleri ile ilgili diğer konularda önemli faydalar sağlaması ve böylece bankacılık sistemini bir bütün olarak daha etkin hale getirmesi beklenmektedir.

Türkiye, herhangi bir zorunluluk olmamasına rağmen Basel II kurallarını Basel Komitesinin öngördüğü 2007 başından itibaren uygulamak için gerekli çalışmaları sürdürmektedir. Yakın geçmişte Türk bankacılık sektöründe yaşanan sorunlar dikkate alındığında, Basel II kurallarının uygulanması ile ortaya çıkması beklenen faydalar Türkiye açısından daha da önemli hale gelmektedir.